

Кабинети

чудеса у свету уметности

Милена Јокановић

Милена Јокановић
Кабинетни чудеса у свету уметности
Прво издање, Београд 2021.
©Милена Јокановић и ЦМиХ

Издавач
Универзитет у Београду – Филозофски факултет,
Центар за музеологију и херитологију
Чика Љубина 18–20, Београд 11000, Србија
www.f.bg.ac.rs

За издавача
др Данијел Синани,
декан Филозофског факултета у Београду

Одговорни уредник
др Милица Божић Маројевић,
управница Центра за музеологију и херитологију

Рецензенти
др Ирина Суботић, професор емеритус
др Никола Шуица, редовни професор
др Милан Попадић, редовни професор

Лектура и коректура
др Ивана Устамујић

Дизајн корица
Ивана Зорановић

Слика на корицама
Владимир Перић, *Одбачено време*,
део колекције циферблата цепних сатова

Припрема
Досије студио, Београд

Штампа
ЈП Службени гласник, Београд

Тираж
300

ISBN 978-86-6427-188-2

Ова књига је резултат истраживања у оквиру пројекта
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије:
*Традиција и трансформација: историјско наслеђе и
национални идентитет у Србији у 20. веку* (III 47019).

Издавање ове књиге финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије, на основу решења бр. 451-03-1069/2021-14 од 8. 9. 2021. године.

*Мојој деци,
Зое и Виктору.*

Њихов *рефлекс зајрејашћења* приликом сваког новог открића, када им се очи нестварно пресијавају, руке шире, а дисање се за тренутак притаји, заиста ме је увео у свет чудесног, постојање исконске жеље за сазнањем и разумевањем света.

Садржај

- 11 | Исидора Станковић: *Реч унајред*
- 13 | ПРЕДГОВОР
- 17 | I УВОД
- 17 | 1. Истраживање кабинета чудеса у свету уметности:
основна полазишта
- 23 | 2. Колекционирање као истраживачки проблем

Први део

- 35 | II КАБИНЕТ ЧУДЕСА КАО ИСТОРИЈСКИ МОДЕЛ
КОЛЕКЦИОНИРАЊА
- 37 | 1. Кабинет чудеса као облик колекционарске праксе
раног модерног доба
- 42 | 2. Претходници кабинета чудеса
- 42 | 2.1 Умеће памћења
- 45 | 2.2 Театар меморије Ђулија Камила
- 52 | 3. Кабинет чудеса као слика свезнања
- 52 | 3.1 Представљање знања кроз кабинете чудеса
- 56 | 3.2 Класе предмета у кабинету чудеса
- 61 | 3.3 Од кабинета чудеса ка уређеној Енциклопедији
- 65 | 4. Заборављање кабинета чудеса
- 71 | III КАБИНЕТ ЧУДЕСА КАО ИНСПИРАЦИЈА ЗА
МОДЕРНЕ УМЕТНИКЕ
- 73 | 1. *Дијалоі* између уметника и музеја у модерно доба
- 75 | 1.1 Модерни уметник у музеју
- 79 | 1.2 Модерни уметник против музеја
- 80 | 1.3 Појава музеја модерне уметности
- 83 | 2. Откриће *чудесноі* у теорији и уметности модерног доба

- 90 | 3. Препознавање концепата кабинета чудеса
у модерној уметности
- 93 | 4. Употреба концепата кабинета чудеса у уметности 20. века
- 93 | 4.1 Уметници надреализма као колекционари
- 98 | 4.2 Кабинети чудеса на Бијеналу савремене уметности
у Венецији 1986. године
- 107 | 4.3 Кабинет чудеса у уметности Џозефа Корнела

Други део

- 117 | IV КАБИНЕТ ЧУДЕСА КАО ПРЕДСТАВА СИСТЕМА
ВРЕДНОСТИ У СВЕТУ УМЕТНОСТИ
- 118 | 1. Предмет као носилац вредности у кабинету чудеса
- 118 | 1.1 Однос предмета и вредности
- 121 | 1.2 Предмет и његов живот
- 124 | 1.3 Робни карактер уметности
- 128 | 1.4 Вредност и институционализација уметности
- 136 | 1.5 Време превредновања вредности:
ђубриште или археолошки контекст
музејског предмета?
- 140 | 2. *Енциклопедијска џалаија* савремене уметности
- 145 | 2.1 Сећање на театре меморије у савременој
уметности
- 147 | 2.2 Носталгија и неуспех у савременом
Wunderkammer-у
- 152 | 3. Отеловљење унутрашњих слика у кабинету чудеса
савремене уметности
- 158 | 3.1 Кабинет чудеса Борхесовог ума
- 160 | 4. Кустос *венецијанској кабинетиа чудеса* у пољу
институционалне критике
- 165 | 4.1 Савремени кустос као аутор
- 171 | 5. Савремени уметник као колекционар
- 172 | 5.1 Уметник у пољу друштвене критике
- 177 | 5.2 *Wunderkammer* као уметников медиј
- 179 | 6. Заокрет ка почецима музејске мисли
у савременој уметности

Трећи део

- 185 | V КАБИНЕТИ ЧУДЕСА У СВЕТУ УМЕТНОСТИ
У СРБИЈИ
- 186 | 1. Кабинет чудеса стваралаштва Леонида Шејке
- 186 | 1.1 *Бубришије* као простор Шејкиног истраживања
и колекционарања
- 190 | 1.2 Шејкин кабинет чудеса кроз предмете свакодневице
- 193 | 1.3 Шејкин кабинет чудеса кроз повратак ренесансном
сликарству и тражење *Замка*
- 197 | 2. Ка медију кабинета чудеса у ван-институционалној
уметности деведесетих
- 200 | 2.1 Уметници као баштиници потиснуте меморије
- 204 | 2.2 Уметници-колекционари на *Андеріраунд* сцени
- 212 | 3. Кабинет чудеса Драгана Папића
- 212 | 3.1 *Унуїрашњи музеј* као негација музеја
- 214 | 3.2 Уметник-колекционар као перформер у свом
Wunderkammer-у
- 217 | 3.3 *Музејичности уметности* у поставци кабинета чудеса
- 219 | 4. Кабинет чудеса као пут ка *Музеју деїињсїва*
Владимира Перића
- 220 | 4.1 *Пройївсећања* у колекцији уметника
- 224 | 4.2 Музеј као уметнички пројекат
- 231 | 4.3 *Музеј деїињсїва* као кустоско-уметнички пројекат
- 237 | VI ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА
- 237 | 1. Неопходност лутања
- 239 | 2. Тражење замка
- 241 | 3. Повратак предмету
- 242 | 4. После краја или једно од могућих решења
- 247 | ЛИТЕРАТУРА
- 257 | Хемеротека
- 259 | Вебографија и видео снимци
- 261 | SUMMARY
- 267 | ИНДЕКС

Реч унапред

Између 2016. и 2018. године, истраживачки пројекат „Прошлост и будућност кабинета куриозитета – Кабинети реткости у 21. веку“, релизован је у сарадњи између Универзитета Париз 1 Пантеон-Сорбона и париског Музеја уметности и заната. Током серије предавања, радионица, те међународне конференције организованих у оквиру пројекта, представљена су различита истраживања на тему кабинета чудеса – проблематизација њихове повести у историји уметности (од Јулијуса Шлосера до Адалђизе Луљи), коришћење овог медија у француским и светским музејима, као и од стране различитих модерних и савремених уметника (Андре Бретона, Марсела Дишана, Џозефа Корнела, Марка Диона, Дамиена Хирста и других).

Поред истраживача, у заједничком „промишљању савремених изазова кабинета куриозитета“, наведеном као једном од главних циљева пројекта, учествују кустоси и представници различитих баштинских установа (међу којима: Дејвид Вилсон, директор-оснивач Музеја технологије из доба Јуре у Лос Анђелесу, у фокусу књиге Лоренса Вешлера „Кабинет чуда господина Вилсона“; као и Пол-Ерве Парси, некадашњи управник *гворца* Оарона, у којем се од 1993. године налази *Curios & Mirabilia*, колекција савремене уметности у чијем стварању учествује и Кристијан Болтански). Такође, током предавања и радионица, различитим уметницима је омогућено да прикажу примере коришћења овог медија, док је сам пројекат пошао од идеје да се у оквиру Музеја уметности и заната, музеја науке и технике, креира кабинет чудеса, те да се задатак повери савременим уметницима.¹

1 За више информација о пројекту: <http://labexcap.fr/seminaire/cabinet-de-curiosites-du-xxieme-siecle/>, http://patstec.fr/PSETT_WEB/FR/menuCurieux.html, приступљено новембра 2021.

Милена Јокановић се истраживањима представљеним на наредним страницама, а започетим још 2012. године, свакако уписује у актуелне европске токове промишљања поменутих проблема, која се од 1980. године умножавају. У ова истраживања се уписује утицајима које препознаје, те историјатом различитих концепата које прати у развоју баштињења кабинета чудеса код савремених уметника и кустоса, односно, њиховом коришћењу, интерпретацијама, те преношењу различитих аспеката овог историјског модела колекционирања/музеализације.

Размишљајући о проблему баштине, а посебно сетивши се дефиниције француског историчара музеја и наслеђа, Доминика Пулоа, као асимилације, трансформације и поновног стварања прошлости², интересантно је да српски савремени уметници чији рад Милена у овом истраживању проблематизује, заправо делују као баштаници различитих прошлости. Они баштине лична и туђа сећања, културе сећања (које можда сада неке и делују чудесно), одабирајући, користећи и реактуализујући одбачене предмете. Такође баштине и медиј кабинета чудеса, те и њега кроз своја дела реконтекстуализују, користе и прилагођавају сопственом временском тренутку, односу ка свету, систему вредности. Они то раде на различите начине, те из различитих разлога (али интересантно се позиционирајући као критичари институције музеја), које Милена анализира, у чему се види још један од изузетних доприноса њене монографије студијама баштине.

Па ипак, који год да је разлог, намерни или индиректни, кабинети чудеса се користе, интерпретирају, те преносе, а захваљујући прво модерним, па онда савременим уметницима и кустосима, претражавају и настављају да инспиришу. О томе сведочи горе наведени француски пројекат, различити примери истраживања, поставки и изложби музеја, радова уметника, али и ова монографија, у коју ми је, након више од деценије блиске сарадње и пријатељства, те заједничког промишљања проблема баштињења, велико задовољство и част да са ових неколико речи унапред, уведем.

др Исидора Станковић
Универзитет Париз 1 Пантеон-Сорбона
Филозофски факултет – Универзитет у Београду,
Центар за Музеологију и херитологију

2 Dominique Poulot, (2001), *Patrimoine et musées : l'institution de la culture*, Paris : Hachette, стр. 3.

Предговор

Монографија *Кабинетни чудеса у свету уметности* настаје након докторског истраживања на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду, а при Семинару за музеологију и херитологију.³ Пред нама је прерађено и у одређеним сегментима проширено издање дисертације које ми је само још једном показало да одабрана тема увек може да се истражи још дубље и из још више углова, а да овај рукопис представља основу за моја, а надам се и будућа истраживања колега.

Фасцинацију непрегледим колекцијама – како због визуелног доживљаја који ови нагомилани предмети остављају, тако и због слојева значења која оне носе – развијам још од основних студија и неретких посета музејима и уметничким атељеима, док је потреба појединца да чува своја сећања и отеловљује их у личним збиркама била предмет мог истраживања током мастер студија када сам преиспитивала конструисање идентитета моје баке кроз њене фото албуме.⁴ Може

3 Милена (Б.) Јокановић (2017), *Кабинетни чудеса у свету уметности: употреба историјских модела колекционирања у савременој уметничкој пракси*, докторска дисертација доступна на: <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/9870?show=full> Стога, велику захвалност дугујем ментору др Милану Попадићу, као и драгим професорима др Драгану Булатовићу, др Лидији Мереник и колегиници др Милици Божић Мароевић који су чинили комисију приликом одбране дисертације јуна 29. јуна 2018. године.

4 Сегменти мастер истраживања објављени су у радовима: Милена Њатовић (2014), *Улога фототографије у очувању личних сећања*, у међународном тематском зборнику: „Уметност и њена улога у историји: између трајности и пролазних – изама”, Косовска Митровица, стр. 433–449, и: Milena Gnjatović (2014), *Slike iz starog albuma – lično nasleđe kroz fotografije moje bake*, у: Konteksti1, Zbornik radova sa prvog međunarodnog interdisciplinarnog skupa mladih naučnika društvenih i humanističkih nauka, str. 1125–1139.

се дакле рећи да слике којима (се) памтимо⁵ и у овом раду представљају окосницу, с тим што се слике морају схватити у свом најширем значењу као представе – како тродимензионални предмети, тако и фотографије и уметничка дела – које сведоче о сећањима појединца. У овом случају слике које су ме завеле јесу кабинети чудеса, збирке најразличитијих објеката које су још од доба ренесансе представљале микрокосмосе својих власника. С једне стране смештене у просторе за контемплацију појединца далеко од очију других, а са друге стране велелепне одаје испуњене предметима према јасно одређеним категоријама које ће указати на величајност свог власника – ове колекције већ вековима инспиришу. Инспиришу човека да сазна и разуме како природни свет, тако и филозофске концепте, те да их окупи на једно место; инспиришу уметника модерног доба да трага за чудесним, потсвесним и неретко необјашњивим; инспиришу савременог уметника да кроз форме кабинета чудеса поново преиспитује, критикује, да кокетира; провоцирају гледаоца да размишља о системима вредности који су кабинетима чудеса одређеног времена представљени; својим развојем подстичу истраживача да објасни, рашчлани или упадне у замку да је немогуће поделити на дисциплине и само рациом разумети; инспиришу најзад и мене да кроз примере претеча музеја, а затим и модерног и савременог уметничког стваралаштва – посматрам генезу кабинета чудеса и њихово разграновање у свету уметности.

Целокупно истраживање, па ни објављивање ове монографије не би били могући без подршке драгих колега са Одељења за историју уметности Филозофског факултета у Београду и читавог тима Центра за музеологију и херитологију. Хвала на константној инспирацији и свим подељеним знањима.

Велику захвалност дугујем и рецензентима: др Ирину Суботић, др Николи Шуици и др Милану Попадћу који су у великој мери допринели квалитету рукописа конструктивним саветима и за мене новим увидима.

Хвала драгом колеги и пријатељу Владимиру Перићу чији је уметнички пројекат једна од главних инспирација за ово истраживање, а који ми је отворио врата своје колекције и својих размишљања у којима се уметничко и музеално, као и у овој књизи, непрестано преплићу.

5 Милена Ђатовић (2013), *Сликовито ђамћење – начини конструисања индивидуалног идентитета*, у: Тематски зборник крушевачког музеја „Музеологија, нова музеологија и наука о баштини”, уредила: Ангелина Милосављевић, стр. 189–206. и Milena Gnjatović, (2013), “Practices of the Identity Construction with the Use of Different Media”, in: *Identity and Collective Memory*, Kyartan Selnes and Tatiana Senyushina (eds.), Oslo: Norway humanist association, pp. 84–94.

Хвала и предусретљивим колегама из Архива Бијенала у Венецији које су ми несебично помагале приликом истраживачког боравка; драгим колегама Мићи Карићу и Дарки Радосављевић из *Ремонија*, који су ме разговарима и текстовима водили кроз своје погледе на савремену уметничку сцену у Србији; драгој Маји Ђирић, која ме је позвала да будем део тима Павиљона Републике Србије на Бијеналу савремене уметности у Венецији 2013. године када сам и заведена идејама које су сада основа мог истраживања; колегиницама Стефани Џејн Боури са Универзитета Лестер, Велика Британија и Марион Ендт са Универзитета Манчестер, Сједињене Америчке Државе, које су са мном поделиле своја истраживања и безрезервно наставиле разговор о овој теми која нас све три спаја.

Као и у сваком животном подухвату, захвална сам својој породици за сву љубав и подршку.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

069.01(091)

7.074

ЈОКАНОВИЋ, Милена, 1989–

Кабинети чудеса у свету уметности / Милена
Јокановић. – 1. изд. – Београд : Универзитет у Београду,
Филозофски факултет, Центар за музеологију и
херитологију, 2021 (Београд : Службени гласник). – 269 стр. :
илустр. ; 24 cm

„Ова књига је резултат истраживања у оквиру пројекта
... „Традиција и трансформација: историјско наслеђе и
национални идентитет у Србији у 20. веку (III 47019).“ -->
колофон. – Тираж 300. – Стр. 11–12: Реч унапред / Исидора
Станковић. – Напомене и библиографске референце уз
текст. – Библиографија: стр. 247–259. – Summary. – Регистар.

ISBN 978-86-6427-188-2

а) Музеологија

б) Колекционарство

COBISS.SR-ID 52228361

Монографско дело Милене Б. Јокановић представља изузетно значајну студију о готово неистраженим подручјима која везују савремени теоријски музеолошки приступ са критичком анализом, базираном на историји уметности. Овај рад се бави истраживањима и поређењима ренесансних феномена кабинета чудеса са радовима савремених уметника код којих се, посебно се види на обрађеним примерима стваралаштва у Србији, рефлектују ликовни нетрадиционални приступи који у суштини одражавају актуелно друштвено, економско и психолошко стање.

др Ирина Суботић, професор емеритус

Ауторка је остварила суверен допринос сложеног интелектуалног оквира водећи своју грађу ка одабраним проистицањима и позивањима. Универзуми збирки и нових музеолошких укрштања показују и степеновање приватног живота и погледа на природу и цивилизацијско окружење под разноликим протоколима, хијерархијама и идеализацијама. Рукопис књиге Милене Б. Јокановић чини да се област развојности „Кабинета чудеса“ сагледава у свакодневици, једнако музејског наслеђа и преображаја материјалне културе. Одговорна научна синтеза нуди истанчане кодове нашег заједничког искуства и памћења.

др Никола Шуица, редовни професор

У ужем смислу, научни допринос Монографије налази се, с једне стране, у утемељеној и прегледној интерпретацији музеолошке аксиологије и њене теорије баштинске вредности. С друге стране, а имајући на уму пре свега значај сегмента истраживања везаног за уметничку сцену у Србији крајем двадесетог и почетком двадесет првог века, монографија доприноси укупности историјскоуметничког тумачења феномена „уметника-колекционара“.

др Милан Попадић, редовни професор

